

Doç. Dr. Elvin Yıldırım – Türk Kültüründe Renkler

Röportajı Yapan: Begüm Şen

1- Sayın Elvin hocam, Türk kültür tarihini bütün olarak ele aldığımız zaman Türklerin tarih boyunca renklere maddi ve manevi anlamlar yüklediğini ifade etmek mümkün müdür? Yakın zamanda yayınlanan “Türk Kültüründe Renkler” kitabınızın hazırlanış süreci nasıl oldu? Çalışmanızı yaparken siz ilk olarak hangi kaynaklardan yararlandınız?

Türkçe söz varlığımız içerisinde gündelik hayatta kullandığımız pek çok atasözü ve deyim arasında renkler ve renklerden verilmek istenen mesajlar olduğunu görmekteyiz. Bu bakımdan “Türk tarihinin hangi döneminden itibaren renklere manevi bir anlam yüklendi? Renkler üzerinden nasıl bir mesaj verilmek istendi veya renklerin ne sebeple hangi alanlarda kullanıldıkları?” sorularının cevabını bulmak istedik. Bu sebeple tarih kaynakları içerisinde yaptığımız taramalar sonucunda erken dönemlerden itibaren özellikle Hun öncesi dönemden beri renklere anlamlar yüklediğini gördük. Bu bakımdan ilk başvuru kaynaklarımız elbette Çin tarih kayıtları idi.

2- Renkler bugün kabul ettiğimiz anlamlarını aynı şekilde mi taşımaktaydı? Ak ve kara renklerinin tarih boyunca Türk toplumunun sosyal yaşantısında etkisi nasıl olmuştur? Matem rengi olarak kabul edilen ve Orhun Yazıtları’nda “üstte mavi gök, altta yağız (kara toprak) yer” olarak ifade edilen kara rengi ne anlama gelmektedir?

Renklerin etimolojisi üzerine yaptığımız sözlük taramalarında Türk lehçelerinde renklerin çok büyük oranda aynı şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Bununla beraber bazı diyalekt farklarından ötürü farklı söyleyişleri görmek de mümkün. Boz rengi örneğinde olduğu gibi. Lobnorca’da bu renk bot şeklinde ifade ediliyor. Tabii renkler asıl amacı olan bir şeyin rengini ifade etmek dışında, onlara farklı manalar verilmesi de önemlidir.

Örneğin; kara evet siyah olan şeyleri temsil eder ama şiddeti, acıyı ve yası da ifade etmektedir. Ayrıca kara için bütün Türk lehçelerinde bir renk adıdır fakat renklerin arasında en çok mana yüklenen renktir desek hata etmiş olmayız. Devlet teşkilatında, kişi adlarında, yas durumlarında, hastalık tanımlamalarında, yön ve coğrafya tasvirlerinde, onursuzluk, utanç ve itaatsizlik manalarında, kötü ruhların ifadesinde, bahtsızlık ve kader rengi olarak, yoksulluk manasında, düşmanca kötü tutum ve kötü niyetli davranışların ifadesinde, hayvan ve bitki adlarının belirtilmesinde çok sık kullanılan bir renktir. Cenaze törenlerine gelince kara rengi ölümü de ifade ettiği için yas dönemlerinde Türklerin kara renkli giysiler giydikleri görülmektedir. Kaynaklar bu durumla ilgili açık ve net bilgileri bize sunmaktadır. Dede Korkut Oğuznamesi’nde “Gelimli gidimli dünya kara ölüm geldiğinde kiçüt versin...” diye boylamış ve ak veya gök renkli elbiseler çıkarılıp kara renkliler bürünmüştür. Bizans kaynaklarından

Alexiad'da bu durumu anlatan ifadeler bulunmaktadır. “Başına karalar bağlamak, kara haber tez duyulur” sözleri bu inanışların birer yadigarı olarak hala en çok kullandığımız sözler arasındadır.

3- Yabancı milletler tarafından “Türk Mavisi” olarak da ifade edilen turkuaz yani gök rengi ile gök tanrı inancı arasındaki ilişki nasıl açıklanabilir?

Gök Türkçe’de çok yaygın olarak kullanılan bir renktir. Bugün dilimizde her ne kadar yeşili daha çok kullansak da renk ifadesi olarak, aslında tüm köklü bitkiler ve kuşlar adlandırılırken kök ifadesi kullanılmaktadır. Bununla beraber kök mavi, lacivert gibi renklerin ifadesi için de kullanılmış ve yeryüzünü kuşatan sema gök olarak adlandırılmış ve bu durum Türklerin inanç ifadelerinde yer bulmuştur. Eski Türk inanışına göre bolluk ve bereket gökten gelmekteydi. İnsanın var oluşu da sonu da göğe bağlanmış, gökle ilişkili bulunmuştur. Türkçe yazılmış bizi anlatan en önemli kaynaklarımız olan yazıtlarımızda Türk kozmogonisi ve insanın yaratılışını anlatan “Üze Kök Tengri asra yağız yir kılundukda, ikin ara kişiöglü kılınmış,” yani “Üstte mavi (gök), altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış,” cümlesi bizlere evrenin ve insanlığın yaratıcısının Gök Tanrı olduğunu ifade etmektedir. Tanrının rengi veya tanrının bulunduğu yer gök ve yerin rengi karadır. Göğe karşı bir hürmetin olduğu kaynaklarda açıkça kendisini göstermektedir. İslamiyet’in kabulü sonrasında da bu durumun yani göğe gösterilen hürmetin devam ettiğini görebiliyoruz. En önemli kaynaklarımızdan Kutadgu Bilig’de Aytoldı’nun gözünü göğe dikerek “Ey Rabb’im, ben senden başka bir Tanrı tanımadım ki” demesi önemli bir ayrıntıdır.

Pazırık Kurganı’ndan Çıkan Türk Halısı
Türk Kırmızısı ile Dikkat Çekmektedir

4- Türk devletlerinin tarih boyunca bayrağına derin anlamlar yüklediğini ifade edebilir miyiz? Peki, bu bayraklar kültür tarihimizi aydınlatmakta nasıl bir rol oynamaktadır?

Bir bağımsızlık işareti olarak Türk tarihi araştırmalarında maddi kültür kalıntısı olarak ulaşırsa bayrak en önemli belgeler arasında gelmektedir. Bununla beraber verdiği manevi güç ve anlam boyutu bakımından önemi daha da derinlik kazanmaktadır. Bağımsızlığına düşkün Türklerin en önemli işaretlerinden bir idi bayrak. “Badrak”tan zaman içerisinde “bayrak”a döndüğü düşünülen bu maddi ve manevi işaret, savaş meydanında yere batırılmak suretiyle kullanılan ve her kavme aidiyetlik gösteren bir sembol olarak ifade edilmektedir.

Kaynaklarda Türk devlet ve boylarında farklı renkte bayraklar kullanıldığına dair bilgiler mevcuttur fakat bu bilgilerin ne kadar sarıh olduğu kimi zaman tartışmalıdır. Türk tarihi ve kültürüne dair en önemli başvuru eserlerimizden Kaşgarlı Mahmud’un Divanü Lugati’t-Türk’ünde Oğuzların bayraklarının al, kırmızı renkte olduğunu görürüz. Beyhaki’ye göre ise kara idi. Erken döneme bakacak olursak kaynaklarda Hunların bayrak ve tuğ kullandıklarını görebiliyoruz fakat kullandıkları bayrakların renkleri tespit edemiyoruz. Keza Göktürklerde de bayrak kültürünün bulunduğunu, bu bayrağın üzerinde de altın başlı bir kurt temsil edildiğini tespit edebiliyoruz fakat bu bayrağın rengi hakkında bir bilgi edinemiyoruz. Bu bakımdan ilerleyen zamanlarda belki de herhangi bir maddi kültür kalıntısının keşfi bu belirsizliklerin de aydınlatılmasını sağlayabilecektir.

5- Çalışmalarınızda Türk toplum hayatının hemen her safhasında nüfuz ettiğini ifade ettiğiniz ve Türk kültür tarihinin temelinde büyük öneme sahip olarak kabul edilen sarı, yeşil, kırmızı renk üçlemesinin Türk giyim kuşamına etkisi nasıl olmuştur?

Türk tarihinde sarı, kırmızı ve yeşilin her biri ayrı ayrı önem arz eden renkler olsalar da bu üç renk, bir arada kullanımları ile daha da önemli hâle gelmişlerdir. Tarihte bu üç rengin bir arada kullanıldığını ilk kez Rus Arkeolog Kiselev’in Tuyahı/Tuekta Kurganı kazıları vesilesiyle öğreniyoruz. Bu üç rengin bir arada kullanımının Anadolu Alevi inanışları çerçevesinde oldukça önemli olduğunu görmekteyiz. Yeşil renk; bereketi, bolluğu, doğa ve çevre ile İslâmiyet’i tasvir eder. Kırmızı renk; cesurluğu, kahramanlığı, yiğitliği, cengâverliği, kan ve soyu, reformu, devrimi anlatır. Sarı renk; gençliği, kadını, Seyyide’yi sembolize ettiği gibi buğday başağını, üremeyi ve doğurganlığı da simgeler. Alevi düşünlerinde de mutlaka bu üç rengin kullanıldığı gelenekler vardır. Mesela bayram ve düğünde oğlanlar boyunlarına ipekten dokunmuş yeşil-sarı-kırmızı renkli kefiye atarlar, kızlar ise aynı renklerde eşarp bağlarlar.

6- Türkler tarafından atların vazgeçilmez oluşunu Kaşgarlı Mahmud’un, Divanü Lugati’t-Türk adlı eserinde “Kuş kanadıyla, er atıyla” ve “At Türk’ün kanadı” sözleriyle ifade edebiliyoruz. Ancak bu örneklerle rağmen bazı atasözlerinde kimi atların renklerinden ötürü tercih edilmemesi gerektiğine dikkat çekilmesinin nedeni nedir?

Bozkırlı Türkler hayvancılık iktisadına dayalı olarak konar göçer hayat sürmüşlerdir. Bozkır hayatının tam merkezinde iki hayvan vardır: at ve koyun... Özellikle kaynaklarda Türklerin at yetiştiricilikte mahir oldukları ve türlü renklerde at yetiştirdikleri ifade edilmektedir. Hatta farklı özelliklerine göre sınıflandırılmışlardır. Mesudi, Türkleri anlatırken “yırtıcıların ve atların

hükümdarı” tabirini boşuna kullanmamıştır. Türk hükümdarlarının tercih ettikleri atlar genel olarak ak donlardadır. Sadece üzerine binip koşturmak, dört nala koştukları cihetlerde Türk hakimiyetini tesis ederken değil dini maksatlı gerçekleştirilen törenlerde de ak renkli atların kurban olarak sunulduğunu görmekteyiz. Çakır gözlü atların tercih edilmemesi gerektiği Divanü Lugati’t-Türk’te karşımıza çıkar. “İt çakırı atka tegir, at çakırı itga tegmes,” der Divanü Lugati’t-Türk’te yani “Mavi (gözlü) köpek ata denktir, mavi (gözlü) at bir köpek etmez” diyerek Kaşgarlı Mahmud mavi gözlü atın değersiz ve tercih edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun dışında farklı niyetlerle farklı adaklar için kurban edilen at donlarında değişiklikler olduğu da görülür.

Doç. Dr. Elvin Yıldırım Hoca’mızın Mezkur Konuyla İlgili Çalışması

7- Hun hükümdarı Mo-tun’un, Çin imparatorunu kuşatacağı zaman ordusunda bulunan süvarilerinin yer ve yönünü onların sahip oldukları atların rengine göre belirlediği ifade edilmektedir. Mo-tun, süvarilerin yönünü hangi renklerle ifade etmiştir?

Çin kaynaklarından Shi Ji’de MÖ 200’de Han İmparatoru Gao ve ordusunun Hun Chanyu’su Modu tarafından kuşatıldığı anlatılmaktadır. Bu kuşatmada Modu askerlerini dört yönde ayırmıştır ve her yönde farklı süvari tugayı kullanmıştır. Bu tugaylar at donlarına göre belirlenmiştir. Süvarilerden atları gök olanlar (bakla kırır) doğuda, kula (açık sarı) rengine olanlar güneyde, atları kır (beyaz) olanlar batıda ve yağız (siyah) olanlar kuzey yönünde mevzi almışlardır. Kuşatma yedi gün sürmüş Çin imparatoru ancak yıllık vergi ile kendi kurtarabilmiştir.

8- Türk kırmızısı ve Royan boyası olarak tanınan renklerden bahsedebilir miyiz?

Günümüzde boyalar kimya laboratuvarlarında sentetik olarak üretiliyor. Kadim dünyada ise -ki günümüzde hala bu şekilde üretime devam edilmektedir- doğal malzemeler ve reçeteler ile kullanılmaktaydı. Bitki kökleri boya üretiminde kullanılan en önemli hammaddeler olarak kullanılmaktaydı. Renkler arasında Türk kırmızısı diye anılan ve royan olarak zikredilen sarı boya ilgi çekicidir ve bu renklerin Türkler tarafından icat edildiği uzmanlar tarafından ifade edilmektedir. Boyaların terkiğinde bitki kökleri, nebati ve madeni maddeler bulunmaktadır.

Hocam, okuyucularımıza aktarmış olduğunuz bu değerli bilgiler için ve zaman ayırdığınızdan dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

Ben teşekkür ederim. Sizleri tanımak, Türk kültürü ve tarihi, renkler konusunda konuşmak çok keyifli idi.